

چاپ سربی

این نوع چاپ که به آن چاپ حروفی و چاپ برجسته نیز می‌گویند، از کنار هم نهادن حروف سربی و منعکس ساختن آن بر کاغذ به وجود می‌آید. در آغاز ورود فن چاپ به ایران، چاپ سربی را، به اعتبار واژه لاتینی آن، تیپوگرافی می‌نامیدند. در کتاب *معرفه‌البدایع فی‌الفنون و الصنایع چاپ ۱۳۲۴* ق. تیپوگرافی چنین توصیف شده است: "حروفات چاپ را تیپ نامیده و چون عمل چاپ حکم کتابت را دارد لهذا چاپخانه را محل تیپوگرافی (یعنی با تیپ نوشتن) و کارگران را تیپوگراف می‌نامند یعنی حروف‌چین...". نخستین گام اساسی در پیشرفت فن چاپ، اختراع چاپ با حروف متحرک فلزی بود که گوتنبرگ آلمانی در سال ۱۴۵۰ م.، صنعت چاپ را از شکل متداول چوبی به صورت سربی درآورد. "نخستین کتاب عربی که در جهان چاپ شد *قانون ابن‌ماسویه، پزشک معروف ایرانی*، در ۸۷۶ ق. / ۱۴۷۱ م. و کلیات ابن سینا در ۸۸۹ ق. / ۱۴۸۴ م. در شهر ونیز ایتالیا بوده است. نخستین متن فارسی چاپ شده در جهان، کتاب *مقدس تورات* است که به چهار زبان و به خط عبری در سال ۹۵۳ ق. در استانبول انجام شد. اولین کتابی که به خط فارسی در جهان منتشر گردید کتاب *سیرت مسیح* است که در سال ۱۰۹۴ ق. / ۱۶۳۹ م. در شهر لیدن هلند طبع شده است (۸: ۲۳). ظاهراً قدیمی‌ترین کتاب‌هایی که به زبان فارسی در جهان به طبع رسیده دو کتاب به نام‌های *داستان مسیح و داستان سن پیدرو* است که هر دو با ترجمه لاتینی در ۱۰۹۴ ق. / ۱۶۳۹ م. در شهر لیدن طبع شده است.

در اواسط قرن ۱۱ ق.، در عهد صفویه، گروهی از بازرگانان ایرانی، که از ارامنه اصفهان و ساکن آمستردام بودند، ابتدا حروف زبان ارمنی را تهیه و سپس چاپخانه‌ای را خریداری و وارد جلفای اصفهان کردند. در سفرنامه *تاورنیه* آمده است که یکی از ارامنه جلفا که یعقوب ژان نام داشت و نجار بود در ۱۰۵۱ ق. / ۱۶۴۱ م. چاپخانه‌ای از اروپا خریداری و وارد جلفا کرد که بعضی از دعاها و رسائل و اوراد مذهبی با این دستگاه به چاپ رسیده است. پیش از ورود این مطبعه، کتابی در جلفای اصفهان با عنوان *حیات اجداد روحانی توسط خاچاتور*، خلیفه وقت ارامنه در کلیسای وانک جلفای اصفهان، به چاپ رسیده است.

نخستین مطبعه سربی در ایران که اقدام به چاپ کتاب با حروف الفبای فارسی و عربی کرد به دستور عباس میرزا نایب السلطنه و به همت میرزا زین العابدین تبریزی در تبریز دایر شد. رساله *جهادیه تألیف میرزا نایب السلطنه عیسی قائم مقام* به‌عنوان نخستین کتاب چاپ سربی، در سال ۱۲۳۳ ق. به استادی محمدعلی بن حاجی محمدحسین آشتیانی از شاگردان میرزا زین العابدین در مطبعه تبریز به چاپ رسیده است.

رساله دیگری به نام *فتح* نامه تألیف میرزا ابوالقاسم قائم مقام ثانی (فرزند قائم مقام اول) در همان سال، در مطبعه سربی تبریز به چاپ رسید. این رساله درباره شرح فتوحات عباس میرزا و عهدنامه گلستان (۱۶ ذیقعد ۱۲۲۸ ق. / ۱۲ اکتبر ۱۸۱۳ م.) است.

هوتم شیندلر که در سال ۱۸۷۹م. مأمور شد میان تهران و مشهد ارتباط تلگرافی برقرار کند، نسبت به سایر مسائل نیز توجه خاصی داشت؛ از جمله، کتابی درباره مطبعه های ایران و کتب چاپ شده در فاصله سال های ۱۲۳۳ تا ۱۲۶۰ ق. نوشته که در بخش تیپوگرافی آن می گوید که در سال ۱۲۳۳ ق. شخصی به نام زین العابدین تبریزی تحت حمایت عباس میرزا نایب السلطنه مطبعه کوچکی را راه اندازی کرد. کتابی به نام فتح نامه در آن چاپ شد، و این کتاب نخستین کتابی بود که در ایران به حروف عربی طبع می شد. مجتبی مینوی می گوید: "نمی دانم که رساله جهادیه همان فتح نامه است یا کتاب دیگری می باشد".

در سال ۱۲۴۰ ق. میرزا زین العابدین، که در کار خود خبره و شهره بود، به امر فتحعلی شاه به تهران فراخوانده شد تا، به کمک منوچهر خان معتمدالدوله، اولین چاپخانه سربی دارالخلافه طهران را راه اندازی کند. در انتهای کتاب مآثر السلطنیه چاپ سربی سال ۱۲۴۱ ق. اشاره به میرزا زین العابدین شده است که در دارالخلافه طهران مشغول انطباع بوده است. نخستین کتابی که در مطبعه طهران به طبع رسید حیاة القلوب محمد باقر مجلسی در سال ۱۲۴۰ ق. / ۱۸۲۴ م بود.

اصفهان، بعد از تبریز و طهران، سومین شهری بود که در زمان حکومت منوچهرخان معتمدالدوله صاحب مطبعه سربی شد. بر طبق کتب موجود، اولین کتابی که در اصفهان چاپ سربی شده رساله حسینییه ترجمه ملا ابراهیم گرگین استرآبادی به سال ۱۲۴۶ ق. بوده است.